

XITSONGA RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA: PAPILA II
XITSONGA FIRST ADDITIONAL LANGUAGE: PAPER II

Nkarhi: 2½ wa tiawara

Ntsengo wa timaraka: 100

HLAYA SWILERISO LESWI LANDZELAKA HI VUKHETA

1. Papila leri ri na tipheji ta 7.
  2. Papila leri ri avanyisiwile hi swiyenge SWIMBIRHI
XIYENGE XA A: MATSALWA – NOVHELE (60)
XIYENGE XA B: SWITSALWAMBIKO SWO LEHA NA SWO KOMA (40)
  3. Eka Xiyenge xa A, u languteriwa ku hlamula swivutiso hinkwaswo swa MUNE swa tsalwa ra Mulunguntima.
  4. Eka Xiyenge xa B, u languteriwa ku hlamula swivutiso swimbirhi ntsena. Xitshuriwa XIN'WE xa xitsalwambiko xo leha na XIN'WE xa xitsalwambiko xo koma.
  5. Sungula ku hlamula xivutiso XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji yintshwa.
  6. Tsala hi vurhon'wna (swi saseka no vonaka) u landzelela milawu leyi faneleke ya mapeletelo na mahikahatelo.
-

XIYENGE XA A MATSALWA**MULUNGUNTIMA – T. H. KHOSA****SWILERISO**

- Hlamula swivutiso hinkwaswo.

XIVUTISO XA 1 SWIVUTISO SWA XIMBANGU

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA A

Tlukwa! Norho xi nga riki na dzanu, Chavalala u vonaka a ri karhi a vulavula eka nhlengeletano leyikulu swinene ya van'wamabindzu. Va ri karhi va n'wi bela mavoko swi nga heli. Loko se va ya eku dyeni, a a vonaka a ri yena muendzinkulu eka nhlengeletano leyi. Laha a fambaka kona voko ri ta kala ri huma timbhonya hi ku qhavuriwa. Nhloko yo tshama yi ri eku jovoteleni.

Tlukwa! Ehofisini. Nsatimuni u tshamile exitulwini va ri karhi va bula hi ta muholo wa yena wu nga wutsongo. Chavalala a a burisana na yena va heta hi ku va Chavalala a n'wi byela leswaku vabasisi va tihofisi hinkwavo va tlakuseriwanyana miholo ya vona. Loko Nsatimuni a yima ku lava ku huma, Chavalala na yena a yima a n'wi khoma hi katla a n'wi heleketa enyangweni. 'Byela vatirhikuloni leswaku ndzi ta mi lulamisela n'hweti yoleyi taka.'

'Heyi!' Hlongwane a cema, a va a ku bulumuku! A nga ha twisisi na leswaku u le kwihi. A hahlula mahlo a halahala. I movha. I mixanatsi. I mumu. I nyuku. I rhabya!

- 1.1 Hlongwane u baleka entirhweni hi ku va a tile a pyopyiwile. Loko a baleka eka siku leri u yile kwihi? (1)
- 1.2 Ku ta ka Hlongwane entirhweni a pyopyiwile hi siku leri swi hundzukile xikhovolelo eka leswi a nga tshama a swi byela vufambisi bya feme ya PPE loko va ri ehodela eGiyani. Hlamusela leswaku mhaka leyi yi vile xikhovolelo hindlela yihi? (3)
- 1.3 Hlongwane a a nga ha ku tivi lomu a a ri kona loko a phaphama endzhaku ko lorha. Mutsari u ri: 'A hahlula mahlo a halahala. I movha. I muxanatsi. I mumu. I nyuku. I rhabya!' Mahlamuselelo ya mutsari yo tirhisa swivulwa swo koma ya nga va ya ku paluxela yini hi Hlongwane mayelana na mavonelo ya yena ya swilo evuton'wini? (2)
- 1.4 Loko Hlongwane a sisimuka evurhونغweni ku vile na mhaka leyi yi nga n'wi karhata swinene. Hi xihhi xivangelo xa ku karhateka ka yena? (3)

- 1.5 Loko Hlongwane a vuya hi lomu a a yile kona u fika a kucetela Brooks leswaku Chavalala a nga yi eEurope naswona a nga xi kumi xitulu xa vuhlanganisinkulu hikuva u na marhengwe, u komile, naswona wa ha ri ntsongo. Mavulavulelo ya muxaka lowu ya hi paluxela yini hi Hlongwane mayelana na mavonelo ya yena ya swilo evuton'wini? (2)
- 1.6 Hlongwane u lava leswaku Mathebula, munghana wa yena loyi a a ri mugalachi entirhweni wa yena, a ta a ta teka xitulu xa vuhlanganisinkulu ePPE. Mintirho ya vugalachi na vuhlanganisi yi hambana hi yini? Hlamusela. (2)
- 1.7 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumaka hi vunghana bya Hlongwane na Mathebula eka tsalwa leri? (2)

[15]

XIVUTISO XA 2 SWIVUTISO SWA XIMBANGU

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

'Ku nga ri sesi Nyeleti,' ku kaneta Sasavona. 'Mina ndza ala. Ndza n'wi tiva sesi luya. A nge endli mhaka yo taniya. Hambi a ri buti Ephy ndza va kanetela. Va nge endli mhaka leyi. Va nga va lahaya ntirhweni vo va hoxa enghozini. Phela buti Ephraim a va rhandziwi lahaya ntirhweni. Ku naveriwa leswaku va suka ku ta nghena vanghana va vona. A va nga tangi vaMathebula na swinhwanyetana swa vona vaMaria? A va tshembisiwangi mintirho hi Boso? Mina Boso ndza n'wi solanyana. A nga va a lo makelela mhaka hi ku vona leswaku buti Ephy va yile eEurope'.

'Munhu i xiharhi xo tika,' ku vula Richworth. 'U nga xi yimeleli xiharhi xexo.'

Laha ku nga na Levy a nga ha kalangi a tlhelela entirhweni endzhaku ka loko a twile mhaka ya murhandziwa wa yena Nyeleti. U komberile eka murhangeri wa yena, a hlamusela mhaka ya kona hinkwayo. U kongomile kwale xitichini xa maphorisa. A kuma Nyeleti a tshamile hi le khoneni endzeni ka khawuntara. Maphorisa ya ri karhi ya burisana na yena hi ndlela yo n'wi koya.

- 2.1 Hi xihhi xivangelo xo va Sasavona a kanetela Nyeleti? (1)
- 2.2 Boxa vito ra ndhawu leyi Ephraim Chavalala a a yile kona loko timhaka leti ku vulavuriwaka hi tona laha henhla ti sala ti humelela. (2)
- 2.3 Hikokwalaho ka yini Richworth a yile exitichini xa maphorisa xa le Giyani endzhaku ka loko a twile leswaku Nyeleti u khomiwile? (2)
- 2.4 Xana nkongomelo wa tsalwa ra Mulunguntima hi wihi? (2)
- 2.5 Maria hi yena a nga hakela fanichara ya Ephraim Chavalala eka Ok. Hikokwalaho ka yini Maria a pfumerile ku endla mhaka yo fana na leyi? (2)
- 2.6 Xana vutomi bya Nyeleti byi fambelana njhani na bya Chavalala? (1)
- 2.7 Hi kwihi ku hambana ka matirhelo exikarhi ka phorisa Mlambo na phorisa Navela? (2)
- 2.8 Sasavona u ri: 'Mina Boso ndza n'wi solanyana.' Hi ku vona ka wena hikokwalaho ka yini Sasavona a ehleketa leswaku Hlongwane a nga va a ri yena loyi a yiveke cheke? (2)
- 2.9 Nyeleti u pfaleriwile exitokisini handle ka nandzu. Xana loko a ku ri wena Nyeleti a wu ta titwa njhani? Seketela nhlamulo ya wena. (1)

[15]

XIVUTISO XA 3 SWIVUTISO SWA XIMBANGU

Hlaya ntshaho lowi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

'... Ndzi huma eswitandini le ka Homu,' a vula hi ku kombetela hi rintihlo. 'Ndzi hanya hi guxe mina. A ndzi hanyi hi xinkwa na sopo. U ndzi languta kahle. U nga ndzi endli ku fana na xigangu xa wena. Hi nga rhangisana hi ya eka mininjhere sweswi, u ya ndzi hlongola emahlweni ka yena. Mina! A dzungudza nhloko emahlweni ka yena ... 'A mi ti kunene hi huma laha hofisi hi ka sesi Nsatimuni?' ku vula Nyeleti hi ku n'wi khoma hi voko. 'Huma na xona ndzi nga ta sala ndzi xi dlaya,' ku vula Hlongwane. 'Ndzi nga dlaya hi byalwa mina:' ... 'A ndzi ri na wena loko u nwa byalwa bya kona u nga ta ta byi hlantela eka mina? I hofisi muni yo loko munhu a nghena yo nkhole, hi vuputsu onge hi le bareni? Hala tlhelo ku loya be!

'Ndzi ta ku khomisa he wena. U rhukana mina hi ndlela yoleyo? Ndzi ta ku khomisa hi *defamation of character*. Wa ndzi twa? U nge ndzi rihi mina ndza durha'.

'Swidifemaxini swa wena swi nge ndzi khomi. Ku antswa loko u ndzi byela hi ku ndzi khomisa hi maphorisa. Difemaxini swa kona i ntswini? I mbyana kumbe i munhu?'

- 3.1 Hi xihlala xivangelo xa ku holova ka Nsatimuni na Hlongwane? (2)
- 3.2 Swimunhuhathwa leswi swi vulavula swi ri efemeni yo karhi. Boxa vito feme leyi na vito ra murhangeri wa yona. (2)
- 3.3 Nyika vito ra munhu loyi a a tirha hi ticheke eka feme leyi na vito ra murhangeri wa yona. (2)
- 3.4 Ku va Brooks a twanatile na Hlongwane leswaku va ta thola Mathebula, endzhaku a n'wi jikela, u vona swi ri kahle xana? (2)
- 3.5 Nsatimuni u na byona vumbhoni bya leswaku Hlongwane u tirhisa mirhi. Vula vumbhoni bya kona. (2)

[10]

XIVUTISO XA 4 XITSALWANA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona.

'Swi hlarisa ngopfu swilo swa feme leyi Mukhari,' ku vula Chavalala. 'Loko ndzi tshuka ndzi endla xilo xa kahle, xo saseka; a ku na munhu na un'we a xi tsakelaka kumbe ku xi tsundzuka; kambe loko ndzo tshuka ndzi endlile xo ka xi nga ri kahle, a ku na munhu nakambe a xi rivalaka. Siku na siku loko u ri ehofisini ya Hlongwane wo hlanganisiwa hi tiwhy na tihow ta ku sola.'

'Tiyisa mbilu Ephraim,' ku vula Mukhari. 'A xi kona xilo xo ka xi nga heli. Wena wo khomelela entirhweni u tirha. Hlongwane a hi ntirho wa yena lowu. Brooks a hi feme ya yena leyi. Wena wo tirha loko va ku byela xikonyololo wo hlamula, va ta ku hlongola?'

'Loko a ku nga ri leswaku Briggs, yena a nga Dayirektara ya ntirho lowu hinkwawo a a nga ndzi khutazi, mina ndzi vona onge a ndzi ta famba ndzi ya vona tin'wana ta vutomi, ku hlamula Chavalala. 'Brooks na yena hi loyi! U pfumela swilo swo ka a nga swi tivi. A nga byeriwi mhaka hi n'winyi wa ntirho kambe u kuma a ri karhi a pfumelela mavunwa. U twa a ku 'This Ephraim', na leswaku u vula yini a wa ha swi twi hikuva a swi tlheleki ku ya n'wi vutisa leswaku xana Ephraim loyi u endlile yini.'

[P. 133]

Hi ku pfuniwa hi ntshaho lowu, kombisa hilaha munhu a vuyeriwaka hakona loko a endla swilo swa kahle, swo saseka na hi vutshembeki entirhweni, u kongomisa eka Ephraim Christian Chavalala.

[20]

60 wa timaraka

XIYENGE XA B SWITSHURIWA SWA SWITSALWAMBIKO**XIVUTISO XA 5 XITSALWAMBIKO XO LEHA****SWILERISO**

- Rhanga u endla nkunguhato u nga si sungula ku tsala.
- Xitsalwambiko xa wena xi fanele ku va kwalomu ka 150–200 wa marito.

MEMORANDAMU

I khale muganga wa n'wina wu rila hi vukorhokeri bya masipala kambe nasweswi ku hava nhlanga leyi balekaka. Tsala memorandamu leyi mi nga ta yi rhumela eka masipala u andlala swirilo na swikoxo swa n'wina.

[30]**XIVUTISO XA 6 XITSALWAMBIKO XO KOMA****SWILERISO**

- Rhanga u endla nkunguhato u nga si sungula ku tsala.
- Xitsalwambiko xa wena xi fanele ku va kwalomu ka 120–150 wa marito.

KHADI RA XIRHAMBO

Ku ta va na nkhuvo wo tlangela siku ra ku tswariwa ka wena. Tsalela munghana wa wena khadi u n'wi ramba eka nkhuvo lowu.

[10]

40 wa timaraka

Ntsengo hinkwawo: 100